

Lietuvių tautinio tapatumo konstravimas sociologiniuose tyrimuose

Meilutė Taljūnaitė

*Socialinių tyrimų institutas,
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
El. paštas meilutet@yahoo.com*

Šiame straipsnyje siekta išskirti ir susisteminti svarbiausius lietuvių autorių darbus ir empirinius tyrimus, skirtus arba glaudžiai susijusius su lietuvių tautinės tapatybės pažinimu nuo Lietuvos Respublikos nepriklausomybės paskelbimo. Glaustai apžvelgus įvairių sričių publikacijas, pereinama prie atliktų konkrečių sociologinių tyrimų analizės. Lyginami įvairių autorių naudoti tautinio tapatumo sąvokos operacionalizavimas bei empirinių tyrimų strategijos, tuo būdu konstruojant lietuvių tautinio tapatumo empirinio validumo dimensijas.

Raktažodžiai: tauta, tapatumas, identitetas

ĮVADAS

Šio straipsnio tikslas yra išskirti ir susisteminti svarbiausius lietuvių autorių darbus ir empirinius tyrimus, skirtus arba glaudžiai susijusius su lietuvių tautinės tapatybės pažinimu. Glaustai apžvelgus įvairių sričių publikacijas, siekiama pereiti prie atliktų konkrečių sociologinių tyrimų analizės. Pasitelkiant *emic* metodą ir naudojant autorių sukurtas sąvokas bei taikomus terminus¹ šiam reiškiniui aprašyti, siekiama perteikti būdingiausias lietuvių tautinio tapatumo tyrimų kryptis, sukonstruoti palyginti įvairialypę autorių darbuose tautinio tapatumo sampratą, perteikti skirtingus jos operacionalizavimo bei matavimo būdus autorių darbuose.

Bandydami sukonstruoti tam tikrą lietuvių tautinio tapatumo pažinimo įvairovės vieningą konstrukta, nekeiliame sau uždavinio pateikti naują tautinio tapatumo apibrėžimą arba išskirti ir pagrįsti tam tikras išimtines jo matavimo gaires. Visi konkrečių tautinio tapatumo tyrimų darbai traktuojami kaip lygiaverčiai, ieškoma tik jų galimo indėlio bei naujumo lietuvių tautinio tapatumo tyrimų plėtrai.

LIETUVIŲ TAUTINIO TAPATUMO TYRIMŲ PERIODIZACIJA

Tautinį tapatumą Lietuvoje pradėta tirti Lietuvos Respublikos laikais. Iki 1918 m., neturint tautinės valstybės, tai buvo nerealu. Tarp to meto tyrinėtojų, kuriuos domino šie klausimai, buvo filosofai A. Maceina, S. Šalkauskis, Vydūnas, F. Kirša. Be akademinų studijų, žurnaluose „Židinys“ (1933–1934) ir „Naujoji Romuva“ (1939) vyko plačiosios visuomenės diskusijos apie

lietuvio psichologinį tipą ir tautinį charakterį. Tautinės individualybės samprata A. Maceinos darbuose buvo nusakoma kaip „išvidinė jungtis, rišanti žmones vieną su kitu ir tuo būdu sukurianti organišką vieneta, vadinamą tauta“.

Tautiškumo samprata Lietuvoje buvo aktuali lietuvių tautinio atgimimo metu. Ja domėjosi ir XX a. pradžios žymūs pedagogai, psichologai (J. Vabalas-Gudaitis). Tautos, tautiškumo bei tautinio savitumo problematika tuo metu buvo tapsmo procese. Filosofinė ir psichologinė (J. Girnius, S. Beresnevičius, R. Bliumas, R. Želvys ir kiti) lietuvių tautinio identiteto tyrimų tradicija Lietuvoje rutuliojasi iki šių dienų.

To meto teisininkai (P. Leonas, M. Romeris ir kt.) gvildeno ir kūrė tautos ir valstybės klausimus, tačiau tik M. Romeris, giliausiai nagrinėjęs nacionalizmą, lemiamu priklausymo tautai kriterijumi įvardija ne objektyvius tautiškumo požymius, bet greičiau subjektyvų asmens tautinį apsisprendimą (Romeris 1995).

1940 m. tyrimai šioje srityje nutrūko ir penkis dešimtmečius ši tema beveik nebuvo liečiama. J. Girnius, rašydamas emigracijoje (1947) žurnalui „Žiburiai“, suvokė, kad pagrindinis uždavinys ir konkretus kovos už laisvę būdas yra išsaugoti lietuvių. Jo manymu, tauta gali kuriam laikui savo politinės laisvės netekti, bet kol ji išsaugo tautinę gyvybę, tol ji išsaugo ir nepriklausomybės viltį (1991, p. 149). Kai kurie konkretūs tyrimai buvo inicijuoti išeivijos lietuvių. 1990 m. lyginamąjį amerikiečių ir lietuvių tautinio identiteto tyrimą atliko V. Černius JAV Temple universitete (Fildelfijoje), talkinamas kolegų iš Vilniaus universiteto (Suslavičius 1992). 1994 m. taip pat JAV Klarko universitete I. Užgiriene kartu su E. Rimkute iš Vilniaus universiteto atliko tyrimą, kuriame lygino Vakaruose gimusių ir užaugusių lietuvių kilmės jaunuolių ir Lietuvos lietuvių tautinį identitetą (Užgiris, Rimkutė 1994; Užgiriene, Rimkutė 1993). „Amerikos ir Kanados lie-

¹ „Tapatumo“ bei „identiteto“ terminai vartojami taip, kaip jais operuojama autorių darbuose, nenagrinėjant ir neakcentuojant jų galimų skirtumų.

tuvių jaunuolių tautinę sąmonę bei tapatybę tyrė A. Norvilas (1999) iš Saint Xavier universiteto Čikagoje (Norvilas 1999) (Antinienė 2005: 62).

Skirtingose istorinėse epochose kinta kalbėjimo apie identitetą istorinė ir kultūrinė specifika. Todėl galima sutikti su kai kurių autorių (Kraniauskienė 2003) vertinimais, kad „...daugelį anksčiau atliktų sociologinių tyrimų, pavyzdžiui, 1970–80-aisiais, visai pagrįstai galima priskirti identiteto tyrinėjimų sričiai. Parašytuose tekstuose vargu ar atrasime pačią identiteto sąvoką, bet savo tematika tyrinėjimai iš tikro analizuoja atskirus šio reiškinio aspektus. Vertybių, profesinio pasirinkimo ir laiko biudžeto tyrinėjimuose sociologai kalbėjo apie atskirus socialinius junginius, pasižyminčius sava socialine sąveikos specifika“.

1988 m. prasidėjus antrajam tautiniam atgimimui Lietuvoje, tautinio identiteto klausimai tapo vėl aktualūs. 1989 m. pasirodęs straipsnių rinkinys „Tautinis mentalitetas“ ir retrospektyvios diskusijos šiais klausimais žurnaluose „Sietynas“, „Metai“, „Liaudies kultūra“ atskleidė, kad tautinio identiteto klausimus Lietuvoje daugiausia nagrinėja filosofai, politikai, psichologai ir plačioji visuomenė. Dauguma šių darbų yra vertinami (Liubnienė 1998) kaip aprašomojo pobūdžio. Tačiau Lietuvos autorių parengtos daktaro disertacijos (Valantiejus 1992; Liubnienė 1998; Kuzmickaitė 2000; Kraniauskienė 2003; Beresnevičiūtė 2005 bei Antinienė 2005) yra laikytinos kaip rimtos paraiškos tirti lietuvių tautinį tapatumą empiriniu būdu. Lietuvos sociologai, Sąjūdžio laikotarpiu aktyviai atliekantys naujų socialinių judėjimų bei reiškinų tyrimus, neišvengiamai gilinosi ir fik savo lietuvių tautinio tapatumo kaitą, formavimosi tendencijas. Sunku pasakyti, ar tai kad kiekvienas jų paliudavo tautinio tapatumo klausimus, atsižvelgdamas į savo ankstesnių tyrimų problematiką, ar tai, kad pati tautinio tapatumo tema ir jo pažinimo įrankiai dar nebuvo (ir nelabai tėra) susiformavę kaip atskira tyrimų sritis, sąlygoja gana įvairialypį tautinio tapatumo konstravimą sociologiniuose tyrimuose.

LIETUVIŲ TAUTINIO TAPATUMO TYRIMŲ KRYPTYS ATKŪRUS LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĘ

Mėginsime apibendrintai pateikti pagrindines lietuvių tautinio tapatumo sociologinių tyrimų kryptis, kurios vienaip ar kitaip siejasi su tautinio identiteto ir tautinės savimonės tyrimais:

Pirmąją (seniausias tradicijas turinčią ir ryškiausiai matomą) sociologinių tyrimų kryptį konstruoja tautinės savimonės ir identiteto nagrinėjimas, tautinio atgimimo laikotarpio įvertinimas, totalinių permainų priežasčių bei rezultatų tyrimas (R. Grigas, B. Kuzmickas, A. Matulionis, J. Morkūnienė). Šiai tyrimų krypti, be abejonės, didžiulį postūmį suteikė 1939 m. žurnalo „Naujoji Romuva“ inicijuotas tyrimas (anketa):

„Mes vis dar savęs gerai nepažįstame ir aiškiai nesame pasisakę, ko mes siekiame. Šiuo metu tai pasakyti

būtinai reikalinga. Visi pasidavimai svetimoms kalboms ir visos turėtos iliuzijos mums labai brangiai yra kaštavusios. Norėdami būti gyvi, išsaugoti savo tautinį originalumą ir apginti savo valstybės savarankiškumą, turime gerai save pažinti, turime susidaryti savo ateities programą ir visomis jėgomis kurti savąjį pašaukimą. Tam tikslui NAUJOJI ROMUVA yra išsiuntinėjusi anketą, kurioj prašome atsakyti į šiuos tris klausimus: 1. Koks lietuvių tautos charakteris? 2. Kokia lietuviškos kūrybos individualybė? ir 3. Kaip sau vaizduojatės Lietuvos ateitį?

Anketa buvo išsiuntinėta įvairių pažiūrų ir įvairių profesijų žmonėms. Jei visi atsakys, tai sužinosime, ką visokių pažiūrų ir užsiėmimų lietuviai galvoja apie savo tautą ir apie jos ateitį. Taip pat kviečiame atsakyti ir visus tuos, kuriems anketa nebuvo siūsta, bet kurie norėtų ir turėtų ką dėl joje keliamų klausimų pasakyti...“

1939 m. į šią anketą atsakė: Nr. 14, 15 (p. 428–429): Vydūnas (p. 313–315); prof. St. Šalkauskis (p. 315–316); A. Andrašiūnas (p. 316–317); Nr. 16 (p. 430): plk. lt. A. Šimkus (p. 340); G. Orintaitė (p. 340–341); Nr. 19 (p. 433): Faustas Kirša (p. 409–411); Nr. 20 (p. 434): Petras Vaičiūnas (p. 436–437); Nr. 25–26 (p. 438–439); Vl. Jakubėnas (p. 516–519).

Vėlesnės teorinės studijos, išskirtinį dėmesį skiriančios lietuvių tautos sociodinamikos mechanizmui, ypač lietuvių tautos valstybingumo įtvirtinimo ir plėtojimo orientyrų visumai, aiškinantis tai kaip tautos išlikimo, pilnaverčio jos evoliucionavimo garantą, jau yra žymiai gausesnės. Joms būtų tikslinga priskirti darbus, nagrinėjančius tautos savitumo prioritetus, tai R. Grigo „Tautos savigny“ (1993), „Tautos likimas“ (1995) bei „Tautinė savivoka“ (2001), B. Kuzmicko ir L. Astros „Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė“ (1996), A. Valantiejaus „Lietuvis, ieškantis tapatumo reikšmių“ (1998) bei kitus.

Iškėlus tautos savitumo prioritetą, bandoma atsakyti į klausimą „Ar valstybės orientacija į tautos identiteto (savitumo) išsaugojimą bei plėtojimą gali būti išreikšta labiau sukonkretintais indikatoriais-kriterijais?“ (Grigas 1995: 381). R. Grigas išskyrė šiuos kriterijus:

- Lietuvių kalba Lietuvoje kalbančių žmonių nuosimtis;
- Emigruojančių iš Lietuvos skaičius;
- Išimtinės teisės į Lietuvos valstybės pilietybę;
- Politinės vienybės branda;
- Visuomeninių-kultūrinių sąjūdžių specifiskumas.

A. Valantiejaus (1998: 216) teigimu, tautos susidarymo procesas yra socialinis, o ne herojiško individualizmo reiškinys. Autorius skiria dvi nacionalizmo ir tautų istorijos puses: žmones sieja tiek kolektyvinė atmintis, paveldas ir mitologija, tiek sąmoningumo istorijos pertrūkis. Sociologiniu požiūriu, galimas ne tik kunigaikščių, bet ir šiuolaikinio raštininko kultas. Psichologiniu požiūriu visiško pertrūkio tarp archajiškos Lietuvos ir moderniosios Lietuvos postuluojuama priežastis gali būti ir individualaus herojaus išaukštinimas. A. Valantiejus

išsamiai perteikia anglosaksiško sociologo R. Jenkinso etninės priklausomybės kaip kolektyvinės tapatybės bruožus, stipriai paveikusius A. Valantiejaus teorijos formavimąsi. Etninė priklausomybė turi konkrečią reikšmę – skirties įvardijimo atžvilgiu – ne tik tautai, kuri yra tyrinėjama, bet ir pavieniams asmenims:

1. Etninė priklausomybė – tai klausimas apie kultūros diferenciaciją; tapatybė yra dialektika tarp panašumo ir skirtumo;

2. Etninė priklausomybė yra tiesiogiai susijusi su kultūra – bendrosiomis reikšmėmis, tačiau ji kyla iš socialinės sąveikos ir netgi pati yra šios socialinės sąveikos padarinys;

3. Etninės priklausomybės ryšiai nėra labiau uždari arba nekintami negu kultūra (tai yra sudedamoji šios kultūros dalis) arba situacijos, kurios įgalina kurti ir atkurti minėtus ryšius;

4. Etninė priklausomybė, kaip kolektyvinė tapatybė, yra kolektyvinė ir individuali: ją suformuoja socialinė sąveika ir įsamenina savo tapatybę įvardijantis individas.

Ši, sakytume, tautinio tapatumo, pilietiškumo bei kolektyviškumo dimensijos telkiasi ties Lietuvos valstybingumo problemomis, kurios turi istorinį kontekstą ir yra perteikiamos tautos istorinės atminties perdavimo keliu. Todėl sociologinius Socialinės atminties tyrimus (Socialinė atmintis: minėjimai ir užmarštys (E. Krukauskienė, I. Šutinienė, I. Trinkūnienė, A. Vosyliūtė, 2003) norėtusi įvardyti *antrąją* lietuvių tautinio tapatumo sociologinių tyrimų kryptimi. Šių tyrimų tikslas – iširti, kaip lietuvių tautinio tapatumo bruožai reiškiasi ir reiškėsi kasdieniame žmonių gyvenime, jų elgesyje. Projekto „Lietuvių tautinės tapatybės raiškos būdai: socialinė atmintis, kultūrinis tęstinumas ir kaita globalizacijos sąlygomis“ vykdymo metu (2005–2006) atliekant autobiografinių pasakojimų bei tapatumo bruožų stebėjimą (vadovė I. Šutinienė), ši tyrimų kryptis pateikiama plačiau per autobiografinių tyrimų prizmę. Tiriant naujų lietuvių imigrantų ir jų migravimo bei kūrimosi Čikagoje patirtį 1988–2000 m. (tyrimas „Naujieji lietuviai imigrantai Čikagoje“, 1988–2000; Kuzmickaitė 2000) kartu buvo bandoma suprasti, ką reiškia būti naujuoju lietuviu imigrantu Čikagoje. Specialiai dėmesys tautinio identiteto tyrimui nėra akcentuojamas, bet „sociokultūriniai faktoriai suformavo kolektyvinę tautos atmintį ir susiejo ją su emigracija į Jungtines Valstijas“ (Kuzmickaitė 2000: 7).

Trečioji tautinio tapatumo sociologinių tyrimų kryptis yra tiesiogiai susijusi su Etninių regioninių problemų tyrimais. Regiono, etninės kompozicijos ir tautinio identiteto derinys sociologiniame tyrime neretai suponuoja teritorinį tapatybės lygmenį. Vieną tokių tyrimų 1994 m. atliko Lenkijos ir Lietuvos statistikos departamentai, vykdydami palyginamuosius etnosociologinius ir etnostatistinius tyrimus (*The Lithuanians in Poland – the Poles in Lithuania*). Tyrimas siekė gauti informaciją apie Lenkijoje bei Lietuvoje gyvenančių atitinkamos tautybės gyventojų socialinius, kultūrinius, etninius bei religinius

santykius bei šių gyventojų ekonominę padėtį, turint tikslą numatyti potencialių konfliktų židinius, prigimtį bei laipsnį, vadovaujantis nuostata, kad etniniai ar religiniai konfliktai yra pavojingiausi, jeigu jie kyla žemiausiose vietinės bendruomenės lygiuose, t. y. kaimynystėje, darbo vietose, kasdieniame gyvenime, laisvalaikio metu, yra susiję su kultūra bei religija. Šiuos tyrimus papildė ir išplėtė 1994–1995 m. sociologinis tyrimas, kurį organizavo Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas (gavęs Atviros Lietuvos fondo paramą), Paribio Lietuva: sociologinis paribio gyventojų integravimosi į Lietuvos valstybę tyrimas (Grigas 1996) bei Tėvynainiai: Baltarusijos ir Karaliaučiaus srities lietuvių padėties sociologinis tyrimas (Krukauskienė 1996) ir Rytų Lietuva: visuomenės ir socialinių grupių raiška bei sąveika (Čiužas 2002). Lietuvos Paribiui priskirtos tos dabartinės Lietuvos teritorijos, kuriose fiksuojama etnosocialinė, kultūrinė įvairovė, galinti apsunkinti integracinius procesus. Tai visų pirma Rytų bei Pietryčių Lietuva, pasižyminti tautiniu mozaikiškumu, taip pat dalis Vakarų Lietuvos, kur jaučiama auganti vokiečių kultūros įtaka.

Atlikta nemažai ne tik nacionalinio, bet ir etninių mažumų identiteto tyrimų. Daugelyje iki šiol Lietuvoje atliktų tyrimų (K. Firkavičiūtė, P. Lavrinec, I. Lempertas, G. Potašenko, S. Vaitiekūnas, A. Čepaitienė, R. Grigas, V. Savukynas), susijusių su etniškumo studijomis, daugiausia dėmesio skiriama veiksniams, kurie yra specifiniai etninės bei kultūrinės tapatybės analizei, kultūrinio ir religinio paveldo bei tradicijų puoselėjimui (Beresnevičiūtė 2005). Tyrimu Lietuvos etninių grupių adaptacijos kontekstas ir eiga (Kasatkina, Leončikas 2003) siekta išplėsti etninių mažumų problematikos sampratą: peržengti integracijos–neintegracijos dichotomiją ir išanalizuoti daugiau adaptacijos variacijų, kurias patiria etninių grupių nariai. Šiame tyrime daugiausia dėmesio skirta skirtingoms adaptacijos apraiškoms ir jų veiksniams aptikti, o ne tiksliai nustatyti *n* požymio pasiskirstymą specifinėje populiacijoje. Tai yra viena priežasčių, kodėl autoriai pasirinko ne statistikai reprezentatyvią tikimybinę, bet disproporcinę stratifikuotą atranką, kurios stratifikacijos kriterijumi tapo *tautinė tapatybė*.

Svarų indėlį įneša etninių grupių santykių istorinėms patirtims ir atminčiai nagrinėti skirti darbai (A. Eidintas, A. Marcinkevičius, S. Kaubrys, V. Berengs, L. Truska, L. Saldukas, P. Kalnius), kurie yra glaudžiai susiję su pirmuoju aspektu. Kaip atskirai etninių tyrimų temai (VPU Sociologijos laboratorijos darbai, T. Tamošiūnas, I. Šutinienė, E. Krukauskienė, I. Trinkūnienė, J. Bubelienė, A. Mazolevskienė, N. Saigėnienė) vis daugiau dėmesio skiriama švietimo klausimams tiek įvairiatautės aplinkos, tiek etninės tapatybės kontekstuose. Tik pastaruoju metu pradeda plėtoti studijas (G. Žvaliauskas, N. Statkus, N. Kasatkina, T. Leončikas, 1998–2001 m. tyrimas „Rytų Lietuvos krašto socialinė ir ekonominė raida“, kurį atliko Socialinių tyrimų institutas kartu su Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu prie

LR Vyriausybės), skirtas etninių grupių socialinei diferenciacijai, socialiniam statusui bei pilietinei raiškai nagrinėti.

Vertybių sistemos kaip neatskiriamos tautinės sąmonės ir savimonės dalis (B. Kuzmickas, L. Astra) laikytinos *ketvirtąją* sava specifika pasižyminčia tautinio tapatumo sociologinių tyrimų kryptimi. 1978 m. mokslininkai įkūrė Europos vertybių tyrimų grupę. Jos tikslas buvo išsiaiškinti, kokių vertybių laikosi arba kokiomis vertybėmis vadovojasi Europos Sąjungos gyventojai. Tyrėjus labiausiai domina, ar Europos integracijos teikiama nauda užtikrina visuomenės paramą Europos integracijai ir kokių mastu piliečiai išreiškia viršvalstybinį tapatumą (tai gana išsamiai aprašyta Lietuvoje, pateikiant lyginamuosius trisdešimt trijų Europos šalių vertybių tyrimus „Europa ir mes“, 2001; „Vieninga Europa“, 2003, bei bibliografija <http://evs.kub.nl>). 1990 m. Lietuvoje apklausta 1020 gyventojų, o pakartotinio tyrimo 1999 m. metu – 1018. Lietuvoje reprezentacinę gyventojų apklausą atliko grupė „Baltijos tyrimai“. 1999–2000 m. 33 valstybėse atlikus apklausas, buvo suformuota bendra Europos imtis (apie 40 tūkstančių respondentų), kurią sudaro 33 šalių respondentai. Šio tyrimo metu buvo matuojamas socialinis tapatumas, kultūrinis tapatumas bei tautinio ir europinio tapatumo santykis. Tačiau socialinis tapatumas pirmiausia siejamas su tauta, šalimi, teritorija, klase, religija ir pan.

Penktoji tautinio tapatumo sociologinių tyrimų kryptimi laikytume socialinių grupių tapatumo tyrimus, kurie formuoja kelias pakraipas:

Viena – tai atlikta nemažai profesinių grupių, specifinių socialinių sluoksnių, pvz., verslininkų, ar socialinių kategorijų, pvz., miestiečių, empirinių sociologinių studijų (E. Krukauskienė, I. Trinkūnienė): „Vilniečio portretas: sociologiniai metmenys“ (Kasparavičienė, Krukauskienė, Matulionis 1995), „Kauniečio portretas“ (sociologinis aspektas) (Juknevičius, Krukauskienė et al. 1998) bei „Miestiečiai: vilniečių ir kauniečių tapatumo, savivokos bei požiūrių sociologinė analizė“ (Krukauskienė 1997).

Antra – gvildena inteligentijos tapatumo problematiką (V. Liubiniene, D. Antinienė). Tai – studentų ir akademinės inteligentijos tautinio identiteto demokratinių permainų Lietuvoje laikotarpiu (Liubiniene 1998) tyrimas ir Lietuvos studentijos tautinio tapatumo nuostatų ir išraiškos pažinimas (Antinienė 2005), kuriuos tam tikra dalimi papildė jaunimo kultūrinio identiteto (Krukauskienė, Trinkūnienė, Žilinskaitė 2003), nagrinėjimas. Tiriant akademinio jaunimo ir akademinės inteligentijos tautinio identiteto sistemą Lietuvoje remiamasi tuo, kad kiekvieną tautą sieja ne vien bendra kalba, bendra praeitis ir likimas, bet ir liaudies kultūra, tautinis mentalitetas, tautinės vertybės, tautos tradicijos ir tautinė kraštovė, tautiniai mitai ir didvyriai, tautinių simbolių sistema. Siekiama:

- Ištirti universaliųjų vertybių sistemą
- Išanalizuoti tautinių simbolių sistemą

- Įvertinti pagyvenusių žmonių požiūrį į tautinio identiteto kaitą

- Nustatyti tautinio identiteto pokyčius dabartinėje visuomenėje

Trečia – tai teoriniai ir empiriniai socialinio lyčių identiteto tyrimai, feministinėje tradicijoje, socialinių vaidmenų paradigmoje bei socialinio lytiškumo konstravimo teorinių koncepcijų erdvėje (S. Kranauskienė, A. Tereškina, A. Žvinklienė, L. Kublickienė). Kaip ir koks lyties bei kartos identitetas konstruojamas XX a. lietuvių autobiografijose, buvo tiriamas per tapatybės konstravimą biografijose (disertacija „Kartos ir lyties identitetas XX a. lietuvių autobiografijose“, Kranauskienė 2003). Tyrimo objektu ir medžiaga tapo rašytinės autobiografijos, surinktos 1995 m. surengtame autobiografijų konkurse „Mano gyvenimo istorijos“. Rašytinės gyvenimo istorijos turėjo padėti ištirti tapatybės konstravimo skirtumus atskirų kohortinių kartų autobiografijose, sutelkiant dėmesį į šeimos bei darbinės veiklos institucines erdves, bei parodyti, kaip kinta kartos identiteto turinys. Darbe aptarti kohortinės kartos identiteta formuojantys veiksniai.

TAUTINIO TAPATUMO SAMPRATOS KONSTRAVIMAS SOCIOLOGINIUOSE TYRIMUOSE

Plačiai aptarti tautinio tapatumo (kartu ir socialinio tapatumo ar etninio tapatumo) sąvokas nėra šio straipsnio paskirtis. Domėjomės tik bendrosiomis tautinio tapatumo sąvokos nusakymo sociologų darbuose gairėmis, kurias jie vėliau vienu ar kitu būdu matuodavo.

Tapatybė kaip konstruktas dažnai aptinkamas darinys, apibrėžiantis autorių tyrimų pradines pozicijas, nusakant labai daugialypį tautinio tapatumo pobūdį: „Tautinį identitetą formuoja tautinė savimonė ir, atvirkščiai, tautinis identitetas sudaro tautinės savimonės turinį. Subrendęs ir įsisauginęs savąją priklausomybę vienai ar kitai tautai, individas perima tos tautos amžiais puoselėtas vertybes, tradicijas, papročius, simbolių sistemą ir istorinę patirtį, požiūrius, normas ir kt. Susiformuoja tautinė individo savimonė. Tautinė savimonė – tautinės sąmonės vertybinė išraiška. Tautinė sąmonė gali būti apibūdinama kaip vertybių, tautinių simbolių ir tradicijų struktūra. Tautinio identiteto sistemą suprantame kaip nuolatos kintantį savo turiniu reiškinį, įtakojamą laiko ir socialinių, ekonominių, politinių bei kultūrinių pokyčių“ (Liubiniene 1998: 9).

Tautinio tapatumo kaip tam tikro *socialinio-psichologinio reiškinio* samprata: „Tai tam tikra individo susikurta ar įgyta būseną, kuri siejasi su angažuotu, daugiau ar mažiau sąmoningu išsitraukimu į tautos reikalus. Tautinis identitetas dinamiškas, multidimensinis konstruktas, kuris formuojasi ir funkcionuoja pagal tam tikrus socialinius-psichologinius dėsnius ir atlieka tam tikras funkcijas“ (Antinienė 2005: 4). Autoriai, siekdami nustatyti tautinio tapatumo turinį, raiškos ypatumus bei atskleisti įvairius tapatumą sąlygojančius psichosocialinius veiksniai, bando tirti, kokia yra turiningoji tautinio

tapatumo, kaip diagnostinio konstrukto, struktūra bei kokia yra tautinio tapatumo raiška, kaip stipriai tautišku- mas yra išreikštas pagal atskiras dimensijas (Antinienė 2005: 7).

Tautinio tapatumo *individuali-kolektyvinė* dimensija (Juozeliūnienė 1996 ir kt.). V. Leonavičius (1996: 29–30), aptardamas tautinių grupių savivoką Lietuvoje, siūlo skirti du tautinį tapatumą formuojančius veiksnius; a) tautinių grupių vaizdinį, kurį apie jas turi kitos tautinės grupės; b) kiekviena tautinė grupė, kurdama savo tapatumą, daugiau ar mažiau eksploatuoja tuos vaizdinius, kuriuos apie save turi tautinių grupių metropolinės tautos ir kuriame didelį vaidmenį atlieka istorinė tautos atmintis. Taigi ir Lietuvoje tautinės grupės, įtvirtindamos savo tapatumą, turi daugiau ar mažiau remtis šia atmintimi. Tyrimo „Etninių konfliktų reguliavimas: bendros kilmės mitų ir simbolių vaidmuo“ (Statkus 2001), kuriuo siekta įvertinti bendros kilmės mitų ir simbolių reikšmę etninių konfliktų reguliavimui, rezultatai liečia ir individualios etninės tapatybės formavimąsi (Statkus 2001: 12): „Bendros kilmės mitai ir simboliai, sudarantys svarbią asmens etninės tapatybės dalį, yra visų etninėje socializacijoje dalyvaujančių socialinių institucijų išdava, nors keitimosi potencialas mažėja asmeniui bręstant. Ankstyvosios etninės socializacijos stadijos lemia bendros kilmės mitų ir simbolių raidą vėlesniais periodais“. Kai kurie autoriai šią dimensiją ginčija, laikydami tai lietuviškų identiteto tyrinėjimų metodologinio pobūdžio problema. Ji susijusi su subjektyviųjų individualaus identiteto aspektų sureikšminimu, domintis asmens savasties pojūčiu, jausmais ir sampratomis apie save. „Tokiais metodologiniais principais besiremiantis tyrimas menkai atskleidžia vieno ar kito identiteto modelio pasirinkimo priežastį, ir ne visada aišku, koks institucinės sąveikos procesas, koks socialinis, kultūrinis ar istorinis kontekstas suaktyvina vienos ar kitos socialinės kategorijos priskyrimą sau individualiu atveju“ (Kraniauskienė (disertacija) 2003: 3).

Tapatybė kaip procesas suformuluotas ir tirtas S. Kraniauskienės: „Galima pastebėti, kad sociologiniuose tyrimuose Lietuvoje nebyliai vyrauja viena identiteto samprata. Šis socialinis reiškinyas dažnai suvokiamas kaip stabilus konstruktas, sukomponuotas iš socialinei grupei būdingų charakteristikų ar struktūrinių elementų. Tokia samprata paprastai ignoruoja identiteto kaip socialinio proceso problematiką, nors ji neatsiejama nuo identiteto sąvokos konceptualizacijos šiuolaikinėje sociologijos teorijoje“ (Kraniauskienė 2003: 3). Autorė sinonimiškai vartoja tapatybės, tapatumo ir identiteto; tapatinimo, tapatinimosi ir identifikacijos sąvokas. Jos suprantamos, kaip įvardijančios tą patį socialinį reiškinį. Jai antrinant A. Ranonytė (2004), analizuodama tautinio ir europinio tapatumo turinio struktūrą ir raiškos specifika, siekė nustatyti, kiek šios tapatumo formos yra nulemtos ir nekintamos, o kiek gali būti pasirenkamos ir lanksčios. Apibrėžiant situacijas, problemas, motyvus ir stimulus, kada ir kodėl tapatinamasi su nacionaline valstybe ar Europa bei, nepaisant to, kad jie atspindi skirtingus pri-

klausomumo lygmenis – tautinis orientuotas į homogenišką ir lokalią bendruomenę, o europinis disponuoja tarpkultūrinėmis jungtimis, konstatuojama, kad jie yra priklausomi vienas nuo kito ir susaistyti hierarchiniais ryšiais. Vieną identitetą išreiškiantys broožai gali būti sėkmingai perkelti į kitą lygmenį ir būti tiek integraciją kuriančiu, tiek ją palaikančiu veiksmu. Nacionalinis ir europinis tapatumas yra skirtingai išivaizduojami ir suvokiami teoriniame, politikos, verslo lyderių bei kultūros elito ir paprastų žmonių lygmenyje, t. y. aukštosios ir žemosios kultūros kontekste. Šie reiškiniai, jos vertinimu, turi daugiau *proceso, o ne statuso* išraišką, nuolat kinta ir vystosi per socialinę interakciją.

TAUTINIO TAPATUMO OPERACIONALIZAVIMAS

Tautinio tapatumo matavimas jau pradeda kartotis kai kurių autorių darbuose. Jo operacionalizavimui talkina tautinio tapatumo funkcijų išskyrimas. Tautiniam tapatumui, per jo turinio ir struktūros analizę, A. Ranonytė (2004: 3) priskiria šias pagrindines funkcijas:

1. Standartizuoja praktinę veiklą, kuria ir saugo kolektyvines vertybes.
2. Kuria homogenišką kultūrinę terpę, išpildo autentiškumo ir originalumo poreikį bei užtikrina istorinį tęstinumą.
3. Padeda pasirinkti ir adekvačiai dalyvauti bendruomenės, su kuria tapatinamasi, veikloje, nes pilietiškumas pirmiausia sietinas su nacionaline valstybe.
4. Sudaro sąlygas užmegzti ir palaikyti ryšius su kitais, atlieka riboženklį funkciją tam tikroje teritorijoje tarp „savųjų“ ir „svetimųjų“.
5. Tenkina saugumo, politinio suverenumo, demokratinio įteisinimo ir solidarumo poreikį.
6. Generuoja skirtingus etninius išipareigojimus ir lūkesčius.

Tautinis tapatumas teikia tikrumo ir saugumo jausmą per tęstinumo, bendros ir rutinizuotos kultūros dimensijas. Jis nekilo ir nesusiformavo spontaniškai, tai išmokstamas ir perimamas elgsenos modelis su institucijų, turinčių valstybinę galią, pagalba, kurių tikslas daryti poveikį visiems gyventojams, gyvenantiems šioje šalyje. Tokiu būdu asmenys išmoka išreikšti savo tapatumą, jį saugoti ir taip laiduoti tautinį kolektyviškumą.

Europos vertybių projekte į savęs identifikavimo su vieta klausimą buvo pateikiami keli atsakymai: 1) identifikavimas su miestu, kaimu, vietove, kurioje gyvena respondentas; 2) su šalies regionu, pvz., Dzūkija ar Aukštaitija Lietuvoje, su Bavarijos ar Tiuringijos žeme Vokietijoje; 3) su pačia šalimi; 4) su Europa; 5) su visu pasauliu. „Ar Jūs didžiuojatės, kad esate Lietuvos pilietis?“. Ar eitų ginti Tėvynės: „Be abejo, mes visi tikimės, kad karo daugiau nebus, bet jei jis kultų, ar Jūs gintumėte savo šalį?“

Kolektyvinį tapatumą arba refleksyvų savęs skyrimą tam tikrai bendrijai (tiek valstybinei, tiek etninei) tyrimuose („Paribio Lietuva: sociologinė paribio gyvento-

jų integravimosi į Lietuvos valstybę apybraiža“ (1996) atskleidžia šeši empiriniai rodikliai (pasirengimas dirbti valstybei ir jos piliečiams, tautai, rūpintis valstybės ateitimi, veikloje vadovautis išmintimi, gėriu, universalioomis dorybėmis, glūdinčiomis religiniame tikėjime), kurie buvo sugrupuoti į du sudedamuosius rodiklius:

1. Orientacija į bendruosius interesus ir pasiryžimas dalytis vertybėmis;

2. Dorovinė nuostata į sąveikos pobūdį grupėje.

Kito tyrimo metu tautiniam tapatumui matuoti buvo naudojami atviri klausimai „Kas aš?“ bei „Ką jums reiškia būti lietuviu?“ (Kasatkina, Leončikas 2003: 86–93). Klausimas „Kas aš?“ turi dvi vienodai svarbias puses: „Kaip aš manau, kas esu?“ ir „Kuo mane laiko kiti?“. Į šį atvirą klausimą buvo prašoma pateikti iki 20 atsakymų.

Su pastaruoju tyrimu susisieja 1994 m. Lenkijos ir Lietuvos statistikos departamentų atliktų palyginamųjų etnosociologinių ir etnostatistinių tyrimų (*The Lithuanians in Poland – the Poles in Lithuania*) naudoti klausimai: „Kokios tautybės yra Jūsų tėvai?“ „Su kuria iš jų Jūs jaučiate stipresnius emocinius bei kultūrinius ryšius?“ (43 p.), „Kurį kalbą Jūs laikote savo gimtąja kalba?“ (36 p.), „Kokia kalba norėtumėte mokytis savo vaikus mokykloje?“ Ir kiti.

TYRIMO METODAI

Tautinio tapatumo sociologiniuose tyrimuose išsivyrąja klausimynai, kurie pildomi interviu metu, bei anketinė apklausa. „Tautinio identiteto tyrimas, kuriame akcentuojama ne vien kokybinė, bet ir kiekybinė duomenų analizė, atliktas Lietuvoje pirmą kartą“ – savo darbe V. Liubinienė teigė 1998 m. (p. 9).

Autobiografinis tyrimas tautiniam tapatumui bei istorinei atminčiai aprašyti naudotas ne kartą (I. Štutinienė). S. Kraniauskienės tyrimo objektu ir medžiaga 2003 m. tapo rašytinės autobiografijos, surinktos 1995 m. surengtame autobiografijų konkurse „Mano gyvenimo istorijos“. Rašytinės gyvenimo istorijos turėjo padėti iširti tapatybės konstravimo skirtumus kai kurių kohortinių kartų autobiografijose, sutelkiant dėmesį į šeimos bei darbinės veiklos institucines erdves bei parodyti, kaip kinta kartos identiteto turinys. Darbe aptarti kohortinės kartos identitetai formuojantys veiksniai.

Stebėjimas, aktyvus dalyvavimas lietuvių etninės bendruomenės gyvenime, atviri formalūs ir neformalūs pusiau struktūrizuoti giluminiai interviu su naujaisiais imigrantais, mokslinės literatūros ir dokumentų turinio analizė, lietuvių egzilo spaudiniai, garso įrašai su ankstesnių lietuvių imigrantų bangų interviu buvo naudojami D. Kuzmickaitės tyrimo metu 2000 m.

KAI KURIOS LIETUVIŲ IDENTIFIKAVIMOSI TENDENCIJOS

Baigiant šią nedidelę Lietuvos sociologų atliekamų lietuvių tautinio tapatumo darbų studiją norisi pateikti kai

kurias dauguma atvejų kiekybiniuose tyrimuose atskleidžiamas lietuvių identifikavimosi tendencijas.

1990 m. net 2/3 apklaustųjų save tapatinu su Lietuva, tuo tarpu 1999 m. šitokių buvo gerokai mažiau (liko tik kiek daugiau kaip pusė). Kodėl buvo gana ženklaus kategoriškai neidentifikuojančių savęs su šalimi procentas – beveik kas ketvirtas? Tai, matyt, lėmė specifinė kai kurių šalies regionų tautinė gyventojų sudėtis, sakykim, Pietryčių Lietuvoje, kur gyventojai labiau identifikuoja save su gyvenamąja vieta, bet ne su šalimi. Su Lietuva labiausiai save identifikuoja patys jauniausieji ir vyriausieji. Dažniausiai identifikuoja save su gyvenvietei mažiausias pajamas turintys respondentai (2/3 tų, kurių vienam šeimos nariui tenka iki 200 litų), o su Lietuva dažniausiai save sieja gana turtingi, bet ne patys turtingiausi – tie, kurių vienam šeimos nariui tenka 1401–1600 litų. Turtingiausi palyginti dažnai save sieja su Europa ir pasauliu – net 15% (pagal tyrimą „Europa ir mes“, 2001). Šį tyrimą 2005 m. pakartojo Pilietinės visuomenės institutas, paskelbęs, kad „tik trečdalis lietuvių tapatinasi su Lietuva, o su lietuvių tauta – dauguma“ (žr.: <http://www.civitas.lt>).

Tyrinėjant lietuvių ir kitų tautybių Lietuvos piliečių tapatinimosi su makroaplinka procesus, nustatyti trys vyraujantys tapatinimosi tipai: tautinis, istorinis ir meta-kultūrinis-integracinis (Krukauskienė 1996: 40). Lietuvių imtyje vyrauja pirmasis su kai kuriais istorinio tapatumo elementais. Bendras vilniečių tapatinimosi vaizdas yra artimiausias lietuviškajam. Tautinis tapatumas išreiškiamas požymiais, diferencijuojančiais tiriamuosius pagal kalbą, papročius, tradicijas, kultūrą. Hierarchinė lietuvių vilniečių tapatumo požymių struktūra nusako taip:

I (aukščiausioje) struktūros pakopoje – lietuvių tapatinimasis su lietuvių tauta;

II struktūros pakopoje:

- Su tos pačios kultūros žmonėmis,
- Su ta pačia kalba kalbančiais,
- Su to paties istorinio likimo žmonėmis;

III struktūros pakopoje:

- Su toje pačioje teritorijoje gyvenančiais,
- Su to paties tikėjimo žmonėmis.

Visų tautybių grupėse esama panašių saviidentifikacijos tendencijų: vyrauja šeimos nario tapatumas ar profesija arba asmuo vardija savo savybes. Pagrindiniai skirtumai tarp apklaustųjų etninių grupių matyti tautybės, profesijos ir pozityvių savybių kategorijose. Visose etninėse grupėse buvo apie 30% respondentų, kurie tarp išvardytų atsakymų į klausimą „Kas aš?“ nurodė tautybę (Kasatkina, Leončikas 2003: 93). Tačiau ši tapatybė skirtingose grupėse laikoma nevienodai svarbia.

Lietuvių tipiškai atsakymai „Ką jums reiškia būti lietuviu? (ten pat)“:

- Gimė ir augo Lietuvoje.
- Lietuvis-katalikas.
- Atkaklumas, užsispyrimas, darbštumas, ištvėrimumas, „per didelė pesimizmo dozė“.
- Pirmiausia, tai jausmas. Pasididžiavimas.

Visos etninės grupės stipriausiai identifikuojausi su socialinėmis ir etninėmis kategorijomis. Mažiausi lietuvių ir kitų etninių grupių skirtumai, kai nurodomos tokios socialinės grupės, kaip tos pačios profesijos žmonės, bendradarbiai ir tos pačios kartos žmonės. Lietuviai dažniau minėjo socialines grupes, o istorinės diasporos – etninio pobūdžio kategorijas.

Remiantis nurodytais kolektyvinio tapatumo sudedamaisiais rodikliais (*The Lithuanians in Poland – the Poles in Lithuania*, 1994: 66–67) buvo nustatyta, kad valstybinio ir etninio tapatumo reikšmės yra beveik identiškios: 31% respondentų būdinga stipri identifikacija su tautine valstybe kaip pilietine visuomene, o 32% respondentų – identifikacija su etnine grupe. Stipriausiai orientuoti į bendrąsias normas yra lenkai. Be to, lenkai yra vienintelė tautinė grupė, kur polinkis į kolektyvinę vienovę viršija individualizmo nuostatas. Lietuviai labiausiai linkę identifikotis su valstybe kaip pilietine visuomene (ten pat, p. 69). Lenkai labiau nei kitos tautybės identifikuojausi su etnine grupe. Lietuviuų požiūris į etninių santykių perspektyvas iš esmės skiriasi nuo visų kitų etninių grupių – lietuviai labiausiai linkę kurti vieningą valstybę, kurioje vyrėtų pilietinis tapatumas (p. 79). Tuo tarpu daugiatautės valstybės modelis, kuriame „bendrai gyventų“ daugelis etninių grupių, lietuviams nėra labai priimtinas.

Naujųjų lietuvių imigrantų Čikagoje (1988–2000) (Kuzmickaitė 2000) studija leidžia daryti prielaidą, kad naujieji imigrantai nebūtinai įsilieja į etninę aplinką (ankstesnes iš to paties siunčiančiojo krašto atvykusias imigrantų grupes) ir nebūtinai palaiko jų sukurtas etnines institucijas) (p. 4). Pirmieji lietuviai imigrantai (1850–1940), kuriuos Čikagos lietuvių bendruomenė vadina *grynoriai* (amerikiečių visuomenėje priimtas nesiorientuojančio aplinkybėse naujo imigranto apibūdinimas), ekonominiai imigrantai, duoneliautojai, atvyko iš *seno „krajaus“*, kuriame buvo persekiojama religija ir tautinės tradicijos. Kaip pažymima ne viename šaltinyje, dauguma naujai atvykusių į Čikagą lietuvių imigrantų nežinojo savo tautybės, bet aiškiai tapatinosi su katalikų tikėjimu ir papiriniu gyvenimu (p. 10). Po Antrojo pasaulinio karo 1948 m. politiniai pabėgėliai *dypukai* atvyko iš „pavergtos šalies“, vildamiesi greitai sugrįžti į tėvynę. „Laikinas“ *dypukų* tremties gyvenimas telkėsi aplink vieną idėją – Lietuvos išlaisvinimą ir lietuviybės egzile išlaikymą. „Tarp *grynorių* buvo daug pašaukimų į vienuolius ir kunigus, o *dypukų* tikėjimas pasižymėjo tautiškumo bei intelektualumo aspektais, siekiant išlaikyti bei perduoti lietuviškas tradicijas ir tautinį sąmoningumą jaunajai kartai“ (p. 15). Trečioji banga Čikagon pradžioje pradėta nuo 1988 metų ir naujieji imigrantai etninėje bendruomenėje pradėti vadinti *tarybukais*, šitaip parodydami, kad naujoji imigrantų banga, nors ir kilusi iš Lietuvos, skiriasi savo identitetu bei imigravimo tikslais“ (p. 11).

Bibliografija (sudarytoja A. Putelienė)

- Alantas, V. 1940. *Žygiuojanti tauta*. Kaunas.
- Aleksandravičius, E. 1994. *Lietuvių atgimimo kultūra: XIX amžiaus vidurys*. Vilnius. 57 p.
- Aleksandravičius, E. 1993. *XIX amžiaus profiliai [studijos ir straipsniai]*. Vilnius. 271 p.
- Bagdonavičius, V. 1987. *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai*. Vilnius.
- Bagdonavičius, V. 2001. *Sugrįžti prie Vydūno*. Vilnius. 526 p.
- Balčius, J. 2005. *Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė*. Vilnius. 352 p.
- Bliumas, R. 1998. *Etninės psichologijos įvadas*. Vilnius.
- Changes of identity in modern Lithuania* / edited by Meilute Taljunaite. Vilnius, 1996. 396 p. (Social studies 2).
- Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai* / Red. kolegija: A. Mitrikas, N. Kasatkina (sudarytoja), et al. Vilnius, 2000. 80 p.
- Europa ir mes* / Redakcinė kolegija: A. Matulionis, S. Juknevičius, A. Mitrikas. Vilnius, 2001. 268 p.
- Europos keliu* / Sud. E. Krukauskienė. Vilnius, 2000. 140 p.
- Genzelis, B. 1972. *Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.)*. Vilnius. 205 p.
- Girnius, J. 1947. *Lietuviškojo charakterio problema*. Bostonas.
- Girnius, J. 1995. *Tauta ir tautinė ištikimybė*. Raštai. T. 3. Vilnius.
- Greimas, A. J. 1990. *Tautos atminties beiėškant. Apie dievus ir žmones*. Vilnius–Chicago.
- Grigas, R. 2004. *Savasties ieėskojimas arba laiėskai Amerikos lietuviams*. Vilnius. 221 p.
- Grigas, R. 1995. *Tautos likimas*. Vilnius. 450 p.
- Grigas, R. 1993. *Tautos savignyna*. Vilnius. 157 p.
- Grigas, R. 2001. *Tautinė savivoka*. Vilnius. 292 p.
- Herbačiauskas, J. 2000. *Lietuvos atgimimas lenkiėskosios idėjos atėvilgiu* / Vertė A. Konickis. Vilnius. 72 p.
- Ivanovas, B. 2005. *Tautiėškumo beiėškant Antano Smetonos Lietuvoje: tautinių įvaizdėjų klausimas*. Vilnius. 344 p.
- Jaunimo kultūrinis identitetas* / E. Krukauskienė, I. Trinkūnienė, V. Žilinskaitė. Vilnius, 2003. 104 p.
- Jonikas, P. 1987. *Lietuvių kalba ir tauta amėių būvyje*. Čikaga.
- Jucevičius, F. 1970. *Tauta tikrovė ir mito žaisme*. Putnam. 175 p.
- Kasatkina, N.; Leonėikas, T. 2003. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius. 288 p.
- Kauniečio portretas (sociologinis aspektas)* / Redakcinė kolegija: S. Juknevičius, E. Krukauskienė ir kt. Vilnius, 1998. 127 p.
- Kavolis, V. 1992. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius. 156 p.
- Kavolis, V. 1977. *Žmogaus genezė*. Vilnius. 93 p.
- Krikėštopaitis, A. J. 1997. *Prievartą patyrusiųjų laikysena*. Vilnius. 176 p.
- Kultūrologija. *Kultūriniai tapatumai ir pokyčiai*. T. 10 / Sud. V. Berenis. Vilnius. 2003. 464 p.
- Kuolys, D. 1992. *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didėiosios Kunigaikėstystės istorinėje literatūroje*. Vilnius. 286 p.

- Kuzmickas, B.; Astra, L. 1996. *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimone*. Vilnius. 142 p.
- Kuzmickaitė, D. 2004. *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*. Kaunas. 207 p.
- Liaudis virsta tauta* / red. kolegija: E. Aleksandravičius...[et al.]. Vilnius, 1993. 585 p. (Lietuvių Atgimimo istorijos studijos [T. 4]).
- Lietuvių mentalitetai: tautinė istorija ir kultūros problemos* / V. Berenis, G. Beresnevičius, V. Samalavičius, V. Savukynas. Vilnius, 2002. 274 p.
- Lietuvos valstybės idėja (XIX a.–XX a. pradžia)* /red. kolegija E. Aleksandravičius... (et al.). Vilnius, 1991. 504 p. (Lietuvių atgimimo istorijos studijos. [T. 3]).
- Lukšienė, M. 2004. *Laiko prasmės*. (J. Biliūnienės-Matjošaitienės atsiminimai: medžiaga besiformuojančios lietuvių inteligentijos mentalitetui suvokti). Vilnius. 541 p.
- Maceina, A. 1998. *Mintys, apmąstymai*. Vilnius.
- Maceina, A. 2002. *Raštai*. T. VIII. Vilnius. 692 p.
- Maceina, A. 1934. *Tautinis auklėjimas*. Kaunas. 293 p.
- Mokyklos bendruomenės sąveika puoselėjant tautinį tapatumą: užsienio lietuvių mokyklų vadovų ir mokytojų konferencijos medžiaga* (Vilnius, 2001 m. gegužės 10–12 d.). Vilnius, 2001. 100 p.
- Paribio Lietuva: sociologinė paribio gyventojų integravimosi į Lietuvos valstybę apybraiža* / Sud. R. Grigas. Vilnius, 1996. 235 p.
- Permainų metas: tapatumo ieškojimas*. Vilnius, 1995. 120 p.
- Pikūnas, J. 1994. *Nuo asmens iki asmenybės*. Chicago.
- Putinaitė, N. 2004. *Šiaurės Atėnų tremtiniai. Lietuviškos tapatybės paieškos ir Europos vizijos XX a.* Vilnius. 239 p.
- Rytų Lietuva: visuomenės ir socialinių grupių raiška bei sąveika* / Sud. A. Čiužas. Vilnius, 2002. 362 p.
- Socialinė atmintis: minėjimai ir užmarštys* / E. Krukauskienė, I. Štiniūnienė, I. Trinkūnienė, A. Vosyliūtė. Vilnius, 2003. 152 p.
- Subačius, P. 1999. *Lietuvių tapatybės kalvė: tautinio išsivadavimo kultūra*. Vilnius. 245 p.
- Statkus, N. 2003. *Etniškumas ir nacionalizmas*. Vilnius.
- Statkus, N. 2004. *Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti*. Vilnius. 213 p.
- Šalkauskis, S. 1993. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. Kaunas.
- Šalkauskis, S. 1928. *Tautybė, patriotizmas ir tikrasis lietuvių tautos pašaukimas*. Kaunas.
- Šalkauskis, S. 1932. *Visuomeninis auklėjimas*. Kaunas.
- Tautinio tapatumo ir tautinės kultūros problemos* (5-osios pasaulio lituanistų bendrijos konferencijos medžiaga. Vilnius, 1999 m. liepos 1–2 d.). Vilnius, 2001. 394 p.
- Tėvynainiai. Baltarusijos ir Karaliaučiaus srities lietuvių padėties sociologinė apžvalga* / Parengė E. Krukauskienė. Vilnius, 1996. 93 p.
- Tautinis mentalitetas. Istoriosofiniai apmąstymai* / Sudarė R. Grigas, Ž. Jackūnas. Vilnius, 1998.
- The Lithuanians in Poland – The Poles in Lithuania – 1994* / Petras Adlys, Wiktoria Jazzkawiczene... et al. Warsaw–Vilnius: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 1995. 103 p. (Series Ethno-Sociological and Ethno-Statistical Comparative Studies).
- Truska, L. 1996. *Antanas Smetona ir jo laikas*. Vilnius.
- Vydūnas Tautos gyvata: filosofiški-sociologiški aiškinimai* // Vydūnas. Raštai / Parengė V. Bagdonavičius. T. I. Vilnius, 1990.
- Vilniečio portretas: sociologiniai metmenys* / Redakcinė kolegija: V. Kasparavičienė, E. Krukauskienė, A. Matulionis. Vilnius, 1995. 212 p.

Straipsniai

- Antinienė, D. 1999. „Tautinė tapatybė kaip vienas asmens tapatumo aspektų“, *Psichologija*. T. 20. P. 41–50.
- Antinienė, D. 1999. „Kai kurie Lietuvos jaunimo tautinio identiteto ypatumai“, *Sociologija: praeitis ir ateitis*. Moksl. konf. medžiaga. Kaunas. P. 260–264.
- Antinienė, D. 2002. „Asmens tautinio tapatumo tapsmas. Sociopsichologinės šio proceso interpretacijos“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 100–107.
- Astra, L. 1996. „Changes of Identity: Differences Between Generations“, *Changes of Identity in Modern Lithuania* / edited by Meilute Taljunaite. (Social studies 2). Vilnius. P. 213–222.
- Baločkaitė, R. 2003. „Pokomunistinis sąmoningumas Lietuvoje: senųjų paradigimų nuvertėjimas bei naujųjų raida“, *Filosofija. Sociologija* 4: 33–37.
- Beresnevičius, G. 2001. „Nacionalinio charakterio ypatumai“, *Metai* 4: 149–151.
- Bliumas, R. 1995. „Tautinio charakterio tyrinėjimai XX a. pirmosios pusės Lietuvos filosofinėje, psichologinėje literatūroje ir publicistikoje“, *Filosofija. Sociologija* 2: 64–73.
- Ciubrinskas, V. 2000. „Identity and Revival of Tradition in Lithuania“, *Folk. Journal of Danish Anthropological Society* 42: 21–45.
- Donskis, L. 2002. „Identity and Freedom: Mapping Nationalism and Social Criticism in the Twentieth Century Lithuania“. Routledge.
- Gaučas, P. 1997. „Keletas minčių apie tautos nykimą ir išlikimą“, *Kultūros barai* 12: 3.
- Girnius, J. ([1947] 1991). „Lietuviškojo charakterio problema“, *Metai* 11: 148–158; 12: 139–151.
- Girnius, J. 1996. „Paspriešinimas, prisitaikymas, kolaboravimas“, *Naujasis židinys* 5: 268–279.
- Grigas, R. 2002. „Šiuolaikinio lietuvių nacionalinio būdo bruožai. Problemos apibrėžtis (sociosofinė kritinė apžvalga)“, *Filosofija. Sociologija* 4: 9–14.
- Grigas, R. 1996. „Features of Ethnosocium Dynamis“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 12–50.
- Juozeliuniene, I. 1996. „Personal and Collective Identity“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 194–212.
- Kanopiene, V.; Juozeliuniene, I. 1996. „Gender Roles and identity“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 223–239.
- Carolus /Kavolis Vytautas/. 1933. „Generacijos identiteto atspindžiai“, *Metmenų laisvieji svarstymai*. Vilnius. P. 432–438.
- Kasatkina, N. 1996. „Russians in the Lithuanian State: The Historical Perspective of the National Identity“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 116–148.

- Kasparavičienė, V. 1996. „Ethnic Composition of Vilnius Residents, National Relations and Estimations“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 262–269.
- Kavolis, V. 1993. „Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris“, *Metmenų laisvieji svarstymai*. Vilnius. P. 314–328.
- Kavolis, V. 1992. „Nacionalizmas, modernizacija ir civilizacijų poliologas“, *Proskyna* 2(23).
- Keliuotis, J. 1934. „Tauta, patriotizmas ir žmonija“, *Naujoji Romuva* 186: 529–532.
- Keliuotis, J. 1934. „Tautinė valstybė“, *Naujoji Romuva* 193: 625.
- Kemėšis, F. 1934. „Lietuvybės ateitis Amerikoje“, *Naujoji Romuva* 195: 673–678.
- Klumbyte, N. 2003. „Ethnographic Note on Nation: Narratives and Symbols of the Early Post-Socialist Nationalism in Lithuania“, *Dialectical Anthropology*. 27: 272–295.
- Krukauskienė, E. 1996. „State and National Identity“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 250–261.
- Krukauskienė, E. 1996. „Vilniečių tapatumo požymiai“, *Lietuva socialinių pokyčių erdvėje*. Vilnius. P. 40–42.
- Kuzmickaitė, L. 1994. „Lietuvių teritorinio identiteto empiriniai tyrimai“, *Sociologija Lietuvoje. Praeitis ir dabartis*. Kaunas.
- Kuzmickaitė, L. 1996. „Ethnic and Territorial Identities“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 240–249.
- Kuzmickas, B. 1996. „Injured Identity of the Nation“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 50–61.
- Leonavičius, V. 1999. „Bendruomenės savimonės raida ir tautos sąvokos reikšmės“, *Sociologija: Mintis ir veiksmas* 3(5): 33–45.
- Leonavičius, V. 1996. „Tautinės grupės statuso klausimu“, *Lietuva socialinių pokyčių erdvėje*. Vilnius. P. 24–33.
- Leonavičius, V. 1996. „Tautinės grupės statuso klausimu“, *Lietuva socialinių pokyčių erdvėje*. Vilnius. P. 24–33.
- Leonas, P. 1933. „Tautiškas ir nacionalizmas“, *Kultūra* 11–12: 517–522.
- Maceina, A. 1933. „Tautinis pašaukimas“, *Židinys* 8–9: 97–114; 10: 241–251.
- Pivoras, S. 1996. „On the Role of Lithuanian Poles and Latvian Germans in the Process of National Consolidation“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 270–276.
- Ranonytė, A. 2004. „Tautinis ir europinis tapatumas: suderinamumas ir raiška“, *Filosofija. Sociologija* 4: 1–9.
- Rindzevičiūtė, E. 2002. „Europietišumo problema diskusijoje apie lietuvišką nacionalinį identitetą“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 61–80 (analizuojami apklausų rezultatai).
- Rindzevičiūtė, E. 2005. „Identitetas ir saugumas Lietuvos kultūros politikos diskursuose“, *Pažymėtos teritorijos*. Vilnius. P. 11–30.
- Rindzevičiūtė, E. 2003. „Nation and Europe: Re-approaching the Academic Debates about Lithuanian NATIONAL Identity“, *Journal of Baltic Studies*. Vol. 34. N. 1.
- Roepstorff, A.; Simoniukstytė, A. 2005. „Cherishing the Nation's Time and Space. Lithuanian NATIONAL Identity and the Maintenance of Tradition“, *Tradition and Agency* (Otto T., Pedersen P. (eds.). Aarhus University Press. P.157–192.
- Romeris, M. 1932. „Nacionalizmas ir valstybė“, *Kultūra* 5–7.
- Rubavičius, V. 2002. „Globalizacija, postmodernusis būvis ir tautinio tapatumo supratimas“, *Rytai–Vakarai: kultūrų sąveika*. Vilnius. P. 108–118.
- Slavėnas, P. 1938. „Tautinės kultūros ugdymas“, *Akademikas* 18(62).
- Smetona, A. 1936. „Lietuvių tauta ir jos paskirtis“, *Akademikas* 6.
- Sutinienė, I. 1996. „Historical Consciousness of Lithuanian Borderlands and their Integration“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. Vilnius. P. 277–299.
- Štromas, A. 1994. „Tautos postkomunistinėje pasaulėtvarkoje“, *Metmenys* 66: 50–76.
- Trinkuniene, I. 1996. „Ethnic Relations and Stereotypes“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 183–193.
- Tureikyte, D. 1996. „Identification of Residents with the Groups of Socio-Economic Status“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 325–335.
- Vabalas-Gudaitis. 1923. „Tautos sąvoka“, *Kultūra* 2.
- Valantiejus, A. 1994. „Modernusis lietuvių nacionalizmas“, *Metmenys* 66: 102–118.
- Valantiejus, A. 1996. „Changes in Identity: Memory and Foughtfulness“, *Changes of Identity in Modern Lithuania*. P. 61–76.
- Valantiejus, A. 1998. „Lietuvis, ieškantis tapatumo reikšmių“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2: 217.
- Vyžintas, A. 1997. „Tautinės savimonės Lietuvoje yra per mažai. Apie „kosmopolitinę“ Europą ir „nacionalistinę“ Lietuvą“, *Kultūros barai* 12: 7.
- Želvys, R. 1990. „Iš tautos psichologijos tyrimų“, *Švyturys* 8: 8–9; 9: 12–13.

Disertacijos

- Antinienė, D. 2005. *Lietuvos studentijos tautinio tapatumo nuostatos ir išraiška* (Disertacija). Kaunas. 184 p., priedai.
- Beresnevičiūtė, V. 2005. *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje* (Disertacija). Vilnius. 187 p.
- Kraniauskiene, S. 2003. *Tapatybės konstravimas biografijose (Kartos ir lyties identitetas XX a. lietuvių autobiografijose)* (Disertacija. Santrauka). Vilnius. 36 p.
- Kuzmickaitė, D. 2000. *Naujieji lietuviai imigrantai Čikagoje (1988–2000)* (Disertacija). Kaunas.
- Liubinienė, V. 1998. *Studentų ir akademinės inteligentijos tautinis identitetas demokratinėse permainose Lietuvoje laikotarpiu* (Disertacija). Kaunas. 93 p. (priedai).
- Valantiejus, A. 1992. *Socialinės struktūros ir kultūros santykio problema nacionalizmo sociologijoje* (Disertacija). Vilnius. 131 p.

Meilutė Taljūnaitė

CONSTRUCTION OF ETHNIC IDENTIFICATION IN SOCIOLOGICAL STUDIES IN LITHUANIA

Summary

This article analyzes research strategies in investigations of ethnic identity in Lithuania. We are mostly interested in histo-

rical changes of the concept of ethnic identity among Lithuanian researchers, in methods of empirical surveys, processes of operationalization of the term of Lithuanian ethnic identity and their empirical findings. The aim was to find out whether the concept of ethnic identity represents any specific methodological view or has merely replaced the older terms of the languages in the region such as “nationality”. Some researchers (N. Kasatkina, T. Leončikas) agree that ethnicity corresponds to the Lithuanian word “*tautybė*” which was formerly translated as “nationality”, however, this meaning of the term is only valid in a limited number of fields such as applied studies or statistics.

Five discourses on Lithuanian ethnic identity are described: ethnic identity as national consciousness and national self-identification, ethnic identity as a type of social memory, ethnic identity as related to “ethnicity” and regional differences, ethnic identity closely linked with value studies, and ethnic identity in relation to the perceptions and characteristics of social status. The understanding of ethnic identity differs among the researchers when they regard ethnic identity as a status, as a process, as a social-psychological phenomenon or as an individual-collective dimension.

Key words: nation, identity